

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 7ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1999

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ:
ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΡΑΚΑΤΟΥ

Κύριε Πρόεδρε,
Κυρίες και Κύριοι Συνάδελφοι,
Κυρίες και Κύριοι,

Ἡ φάση στὴν ὁποία βρίσκεται ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία παρουσιάζει ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον καὶ χρήζει προσεκτικῆς ἐξετάσεως, διότι δὲν ἔχει τὸν χαρακτηῖρα μιᾶς συνήθους βραχυχρόνιας κυμάνσεως, ἀλλὰ, οὐσιαστικά, ἀποτελεῖ κρίσιμη ἱστορικὴ καμπή. Ἡ διαμόρφωσή της ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα μακρᾶς διεργασίας στὸ ἐσωτερικὸ καὶ μεγάλων δομικῶν ἀνακατατάξεων στὸ διεθνὲς περιβάλλον κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία, κυρίως λόγω προωθήσεως τῆς διαδικασίας οἰκονομικῆς ὁλοκληρώσεως στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Ὑπὸ τὶς συνθῆκες αὐτὲς δημιουργήθηκαν στὴν οἰκονομία ποικίλα, διαρθρωτικῆς φύσεως, προβλήματα. Ἐτσι, ἡ κατάσταση ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὶς μέχρι τώρα ἐξελίξεις φυσικὸ εἶναι νὰ ἐπηρεάζει καὶ τὴ μελλοντικὴ πορεία τῆς οἰκονομίας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ὁ ἐντοπισμὸς τῶν μεζόνων προβλημάτων ποὺ ἔχουν συσσωρευθεῖ καὶ ἡ διερεύνηση τῆς ὑφῆς τοὺςμποροῦν νὰ χρησιμεύσουν γιὰ τὸν μελλοντικὸ προσανατολισμὸ τῆς οἰκονομίας πρὸς τὴν ἐπιθυμητὴ κατεύθυνση ποὺ εἶναι ἡ ἐπίτευξη ὅχι μόνο ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἀπασχολήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐνὸς διαρκῶς βελτιούμενου βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ.

Θὰ ἐπιχειρήσω στὴν ὁμιλία μου αὐτὴ νὰ ἐξετάσω τὴν κατάσταση τῆς οἰκονομίας μας στοὺς ἄξονες ποὺ περιέγραψα προηγουμένως, χρησιμοποιώντας, γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, ἀφενὸς ἀναλύσεις τῆς ἐπικαιρότητας ποὺ περιέχονται στὴν ἀρθρογραφία μου τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας καὶ ἀφετέρου διαπιστώσεις ἐρευνῶν ἀναφορικὰ

μέ τις γενικότερες οικονομικές τάσεις. Στην αρχή, θα προβῶ σὲ σύντομη ἐπισκόπηση τῶν ἐξελίξεων ποὺ σημειώθηκαν μέσα σὲ ὁλόκληρη τὴ μεταπολεμικὴ περίοδο. Ἀκολούθως, θα προσπαθῶ νὰ ἀξιολογήσω τίς τάσεις τῆς οἰκονομίας καὶ νὰ ἐντοπίσω τίς χρόνιες ἀδυναμίες της, ἀπὸ τίς ὁποῖες θὰ προκύβουν ὀρισμένες προτάσεις γιὰ τὴ γενικὴ στρατηγικὴ ποὺ πρέπει νὰ ἐφαρμοσθεῖ ἐφεξῆς.

* * *

Ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν ἐξελίξεων τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας κατὰ τὸν τελευταῖο μισὸ αἰῶνα προκύπτει σαφῶς ὅτι μέσα στὴν περίοδο αὐτὴ πραγματοποιήθηκε σημαντικὴ πρόοδος. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει τὸ ὅτι ἡ μετάβαση τῆς οἰκονομίας σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο ἀναπτύξεως δὲν ἀκολούθησε ὁμαλὴ πορεία, ἀλλὰ, ὅπως ἔχω ὑποστηρίξει, διέγραψε ἓνα πλήρη κύκλο, ὁ ὁποῖος, λόγῳ τῆς μακρᾶς διάρκειάς του, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς «μεγάλος». Ἐνας τέτοιος κύκλος διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τοὺς συνήθεις «οἰκονομικοὺς» κύκλους ὅχι μόνο ὡς πρὸς τὴ διάρκεια, ἀλλὰ, κυρίως, ὡς πρὸς τὴ φύση του, καθὼς καὶ τοὺς μηχανισμοὺς ποὺ τὸν παράγουν καὶ διαμορφώνουν τίς ἐπιμέρους φάσεις του. Φυσικά, σὲ μιὰ τόσο μακρὰ περίοδο ὑπῆρξαν καὶ βραχυχρόνιες κυκλικὲς κυμάνσεις. Ταυτόχρονα, ὅμως, ἐκδηλώθηκε καὶ μιὰ μακροχρόνια συμπεριφορὰ, ἡ ὁποία —χωρὶς νὰ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ βραχυχρόνια— συνδεόταν ἄρρηκτα μὲ τὸ ἀναπτυξιακὸ πρόβλημα.

Ἡ ἀπαρχὴ τῆς μεγάλης αὐτῆς κυκλικῆς πορείας ἐκδηλώθηκε στὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία, ποὺ εἶχε ὑποστῇ τεράστιες καταστροφές, πέρασε —μὲ μεγάλη καθυστέρηση λόγῳ τῶν ἐσωτερικῶν περιπετειῶν— ἀπὸ τὴ φάση τῆς «ἀνασυγκροτήσεως» (1947-1952). Ἀλλὰ γιὰ νὰ τεθεῖ σὲ λειτουργίαν ἡ ἐγχώρια παραγωγὴ ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλισθοῦν οἱ ἀπαιτούμενοι παραγωγικοὶ συντελεστὲς καὶ ἰδίως τὸ πραγματικὸ κεφάλαιο, δεδομένου ὅτι, ἀπὸ πλευρᾶς ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, ὑπῆρχε, τουλάχιστον ποσοτικῶς, ἐπαρκὴς προσφορά. Στὴ φάση αὐτὴ ἀνασυντάξεως τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος ἡ σύνθεση τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχωρίου Προϊόντος δὲν παρουσίασε αἰσθητὲς μεταβολές, μὲ ἐξαίρεση τὴν περιορισμένη βελτίωση τῆς θέσεως τῆς δευτερογενοῦς παραγωγῆς. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ προπολεμικὸ ἐπίπεδο ἔφθασε, ἡ μὲν ἀγροτικὴ παραγωγὴ περὶ τὸ τέλος τῆς ἐξεταζόμενης φάσεως, ἡ δὲ μεταποιητικὴ παραγωγὴ τὸ 1950.

Οἱ συνθῆκες κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες ἔγινε ἡ ἀνασυγκρότηση δὲν ἐπέτρεψαν τὸν ἐκσυγχρονισμό τῶν οικονομικῶν θεσμῶν, οὔτε καὶ τῶν μεθόδων παραγωγῆς, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ οἰκονομικὸ σύστημα νὰ μὴν εἶναι προετοιμασμένο νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς νέας ἐποχῆς, ἡ ὁποία γιὰ τίς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς χῶρες εἶχε ἀρχίσει ἀμέσως μετὰ τὴ λήξιν τοῦ πολέμου. Ἔτσι, στὴν ἀμέσως ἐπόμενη φάση (1953-1956)

ελήφθησαν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα «προπαρασκευῆς», ποὺ θὰ δημιουργοῦσαν τὶς προϋποθέσεις ἀλλαγῆς τοῦ οἰκονομικοῦ τοπίου καὶ λειτουργίας τῶν μηχανισμῶν προωθήσεως τῆς ἐπενδυτικῆς δραστηριότητος. Τὸν κορμὸ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀπετέλεσε ἡ κατὰ 50% ὑποτίμηση τῆς δραχμῆς ἐναντι τοῦ ἀμερικανικοῦ δολλαρίου καὶ τῶν ἄλλων ξένων συναλλαγμάτων, ἡ ὁποία πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ἐξαγγέλθηκε ὅταν πλέον εἶχαν ἐξασφαλισθεῖ ὅλες οἱ βασικὲς συνθῆκες ποὺ ἦταν ἀναγκαῖες γιὰ τὴν ἐπιτυχία της. Ἡ ἀξιοποίηση τῶν δυνατοτήτων ποὺ παρέσχε ἡ ὑποτίμηση τῆς δραχμῆς ἐπιδιώχθηκε, στὴ συνέχεια, μὲ διάφορα ἐξυγιαντικὰ μέτρα ποὺ ἀπέβλεπαν, μετὰξὺ ἄλλων, στὴ διασφάλιση τῶν πηγῶν χρηματοδοτήσεως τῶν ἐπενδύσεων τόσο σὲ ἐγχώριο νόμισμα ὅσο καὶ σὲ συνάλλαγμα. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ βραδεῖα αὔξηση ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ χαρακτηρίζει τὶς ἐπενδύσεις ἀπέκλειε ἐνισχυτικὲς ἐπιδράσεις στὴν ἀπασχόληση. Ἐτσι, οἱ δυνατότητες ἀπορροφῆσεως ἀνέργων ἦταν πολὺ περιορισμένες. Ἀρχισε λοιπὸν τότε νὰ ἐκδηλώνεται, βαθμιαίως ἰσχυροποιούμενο, τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα πρὸς τὶς χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης (καὶ ἰδίως τῇ Δυτικῇ Γερμανίᾳ), στὶς ὁποῖες ἡ οἰκονομικὴ ἄνοδος ἦταν ἤδη ταχεῖα καὶ ἡ ζήτηση ὀρισμένων κατηγοριῶν ἐργασίας ὑπερέβαινε τὴν ἐσωτερικὴν προσφορά. Συνεπεία τῶν ἐξελίξεων αὐτῶν, ὁ αὐξητικὸς ρυθμὸς τῆς ἐλληνικῆς παραγωγῆς, παρὰ τὴν ἀνάκαμψη ποὺ σημείωσε, δὲν κυμάνθηκε σὲ ἰδιαίτερος ὑψηλὰ ἐπίπεδα. Ὡστόσο, παρατηρήθηκε ἄνοδος τῆς ποσοστιαίας συμμετοχῆς τῆς δευτερογενοῦς παραγωγῆς καὶ μείωση τῆς συμμετοχῆς τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς στὸ συνολικὸ Ἀκαθάριστο Ἐγχώριο Προϊόν.

* *

Μετὰ τὴν προπαρασκευὴ ποὺ ἔγινε κατὰ τὴν περίοδο 1953-1956, ἄρχισαν νὰ διαγράφονται στὴν οἰκονομία, τόσο ἀπὸ πλευρᾶς παραγωγικῆς δραστηριότητος ὅσο καὶ ἀπὸ πλευρᾶς μακροοικονομικῆς ἰσορροπίας θετικὲς ἐξελίξεις, οἱ ὁποῖες σύντομα παγιώθηκαν καὶ ἰσχυροποιήθηκαν σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ διαμορφώνεται πλέον μιὰ φάση «ἀναπτύξεως», ἡ ὁποία ἐπρόκειτο νὰ διαρκέσει ἐπὶ μίαν ὀλόκληρη δεκαπενταετία (1957-1972). Συγκεκριμένα, κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ὁ μέσος ἐτήσιος ρυθμὸς αὐξήσεως τῶν ἀκαθάριστων ἐπενδύσεων πάγιου κεφαλαίου ἦταν 10,6%, ἐνῶ ἡ ποσοστιαία σχέση τους πρὸς τὸ Ἀκαθάριστο Ἐγχώριο Προϊὸν ὑπολογίζεται, κατὰ μέσο ὄρο, σὲ 24,6%. Οἱ ἐπιδόσεις αὐτὲς εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπίτευξη μέσης ἐτήσιας αὐξήσεως τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχωρίου Προϊόντος 6,6%, ἡ ὁποία πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἦταν ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες διεθνῶς καὶ πολὺ λίγο ὑπολείπονταν τοῦ μέσου αὐξητικοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἰαπωνίας, δηλαδὴ χώρας ποὺ κατὰ τὶς ἐπόμενες δεκαετίες ἐπρό-

κειτο νὰ ἐξελιχθεῖ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἰσχυρότερες βιομηχανικὲς δυνάμεις τοῦ κόσμου. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὴ φάση τῆς ἀναπτύξεως, παρὰ τὶς πιέσεις ποῦ, ὅπως ἦταν φυσικόν, ἀσκήθηκαν κυρίως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ζητήσεως, οἱ εὐνοϊκὲς τάσεις ποῦ εἶχαν ἀρχίσει νὰ διαμορφώνονται στὰ νομισματικὰ μεγέθη συνεχίσθηκαν. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῶν τιμῶν ἀνῆλθε κατὰ τὴν περίοδο αὕτῃ μὲ μέσο ἐτήσιο ποσοστὸ 2,2%, ποῦ εἶναι πολὺ χαμηλὸ καὶ καθεαυτό, ἀλλὰ καὶ σὲ σύγκριση μὲ ἐκεῖνο τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ἐπίσης, καὶ οἱ πληθωριστικὲς πιέσεις στὸ ἰσοζύγιο πληρωμῶν ἀποδυναμώθηκαν, μὲ κάποια ὅμως καθυστέρηση.

Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς προσδιορίσθηκαν, βασικῶς, ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς οἰκονομίας στὴν ἀρχὴ τῆς νέας φάσεως. Ἐν πρώτοις, οἱ συσσωρευμένες καταναλωτικὲς ἀνάγκες ποῦ ἔπρεπε σύντομα νὰ ἱκανοποιηθοῦν ἀπετέλεσαν σοβαρὸ προωθητικὸ παράγοντα, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ ἐπηρεάσει ἀποφασιστικὰ τὴν περαιτέρω πορεία τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Ἔτσι, μέσα σὲ σχετικὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ὁλοκληρώθηκαν διαδικασίες καὶ ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα, κάτω ἀπὸ κανονικὲς συνθῆκες, θὰ χρειαζόνταν πολὺ μακρότερο χρόνον. Σὲ αὐτὸ συνέβαλε καὶ ἡ γενικότερη ἀνοδικὴ πορεία στὴν ὁποία βρισκόταν τότε ἡ διεθνὴς οἰκονομία. Πρέπει, ὡστόσο, νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος στὴν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο ἔπρεπε νὰ γίνῃ σὲ στέρεες βάσεις, διότι πέραν τῆς ἱκανοποιήσεως ἁμεσῶν ἀναγκῶν, θὰ προσδιορίζονταν καὶ οἱ προοπτικὲς εἰς βάθος χρόνον. Ἦταν λοιπὸν ἀναγκαία ἡ ἐπιλογὴ σωστῶν κατευθύνσεων, καθὼς καὶ ἡ χρῆση κατάλληλων παραγωγικῶν συντελεστῶν καὶ νέας τεχνολογίας. Ἀλλὰ ἡ ἀποτελεσματικότητά τῶν προσπαθειῶν θὰ ἐξαρτιόταν τελικὰ ἀπὸ δύο θεμελιώδεις παράγοντες, ποῦ ἦταν τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα καὶ ἡ δημόσια διοίκηση. Καὶ ἡ κατάστασή τους ἀντικατόπτριζε φυσικὰ τὴν ὑπανάπτυξη, ἀπὸ τὴν ὁποία, ἀκριβῶς, ἐπιδιωκόταν τὸ ταχύτερον νὰ ἐξέλθῃ ἡ οἰκονομία. Αὐτὸ σήμαινε ὅτι μέσα σὲ σύντομον χρονικὸ διάστημα ἔπρεπε νὰ γίνουν ἐκτεταμένες θεσμικὲς καὶ ὀργανωτικὲς μεταβολές.

Τέτοιες συστηματικὲς προσπάθειες ἐκσυγχρονισμοῦ δὲν καταβλήθηκαν τότε καὶ ἔτσι ἡ δραστηριοποίηση τῶν διαθέσιμων παραγωγικῶν συντελεστῶν, ποῦ πραγματοποιήθηκε, ἀνταποκρινόμενη στὴν πίεση τῆς ἐσωτερικῆς κυρίως ζητήσεως, μπορεῖ μὲν νὰ ὀδήγησε σὲ σημαντικὴ αὐξηση τοῦ ἐγχώριου προϊόντος, ἀλλὰ δὲν ἐξασφάλισε τὴ μέγιστη δυνατὴ ἀπόδοση καὶ —τὸ σημαντικότερον— τὶς προϋποθέσεις γιὰ μακροχρόνια αὐτοδύναμη πρόοδο. Ἐκφράσθηκε μάλιστα καὶ ἡ ἄποψη ὅτι ἡ μεγέθυνση τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη δὲν παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς «ἀναπτύξεως», ὅταν ἡ τελευταία νοεῖται ὡς διαδικασία ριζικῆς κοινωνικο-

οικονομικῆς ἀλλαγῆς. Μιά τέτοια, ὅμως, θεώρηση δὲν φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνεται ἐπαρκῶς στὴν πραγματικότητα. "Ὅσα ἐπιτεύχθηκαν μετὰ τὸ 1956 καὶ μέχρι τὸ 1972 ἀναμφιβόλως εἶχαν σοβαρὲς ἐλλείψεις καὶ ἐστεροῦντο ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν ποὺ ὅπωςδὴποτε θὰ ἰσχυροποιοῦσαν τὴν ἀνταγωνιστικὴ ἱκανότητα τῆς οἰκονομίας. Δὲν πρέπει, ὅμως, νὰ παραβλέπεται ἡ συμβολὴ τους στὴ ραγδαία βελτίωση τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου εὐρύτερων στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ. Σημειωτέον ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴν ἐγχώρια ἰδιωτικὴ κατανάλωση εἶχε μέσο ἐτήσιο ρυθμὸ 5,2%, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑπερδιπλασιασθεῖ μετὰξὺ τῶν ἐτῶν 1957 καὶ 1972. Στὴ νέα φάση ἡ γενικὴ εἰκόνα τῆς οἰκονομίας ἄλλαξε ἄρδην καί, πάντως, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ παραδοσιακὸ πρότυπο. Θὰ μποροῦσε, ἴσως, νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι σὲ αὐτὴν συμπυκνώθηκε ἡ μεγαλύτερη πρόοδος ποὺ σημειώθηκε στὴ νεώτερη ἐλληνικὴ οἰκονομικὴ ἱστορία. Ὁρθότερο εἶναι νὰ λεχθεῖ ὅτι τὰ ποσοτικὰ ἐπιτεύγματα ποὺ προέκυψαν ἦταν μὲν ἱκανὰ νὰ προσδώσουν στὴ φάση ἐκείνη ἀναπτυξιακὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ δὲν δημιούργησαν στὴν οἰκονομία καὶ τὴν ἀπαιτούμενη θωράκιση, ποὺ θὰ τὴν προφύλασσε ἀργότερα ἀπὸ ἐξωτερικοὺς κλυδωνισμοὺς καὶ θὰ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ὀδεύσει δυναμικὰ καὶ αὐτοδύναμα πρὸς τὸ μέλλον.

* * *

"Ἐτσι, ὅταν στὴ δεκαετία τοῦ 1970 ἐκδηλώθηκαν οἱ δύο πετρελαϊκὲς κρίσεις (1973-1974 καὶ 1979), ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ διεθνὴς, δέχθηκε ἰσχυρὴ δόνηση ποὺ ἀνέτρεψε τὶς μέχρι τότε ὑπάρχουσες ἰσορροπίες. Ἐνῶ, ὅμως, στὶς ἄλλες —κυρίως ἀνεπτυγμένες— οἰκονομίες, λόγω τῆς ἀνθεκτικῆς δομῆς τους καὶ τῶν καλύτερων ὀργανωτικῶν συνθηκῶν τους, ὑπῆρξε ἄμεση καὶ ἀποτελεσματικὴ ἀντίδραση, στὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία οἱ ἀνισορροπίες ποὺ ἀμέσως ἐκδηλώθηκαν ὄχι μόνον δὲν ἐξουδετερώθηκαν, ἀλλὰ καί, μακροχρονίως, παγιώθηκαν. Μετὰ τὸ 1972 τὸ ἐπίπεδο τῶν τιμῶν ἀνερχόταν μὲ διψήφιο ποσοστὸ ἐτησίως —τὸ ὅποιο ἦταν μέχρι καὶ διπλάσιο ἐκείνου τῶν χωρῶν τοῦ Ὁργανισμοῦ Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως— ἀρχίζοντας ἔτσι μιὰ πορεία ποὺ θὰ συνεχιζόταν ἐπὶ 20 καὶ πλέον ἔτη. Οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους οἱ πληθωριστικὲς πιέσεις ὑπῆρξαν τόσο ἔντονες στὴν Ἑλλάδα πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ὄχι μόνον στὴν ἀνεπάρκεια τῆς μακροοικονομικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀδυναμίες τῶν οἰκονομικῶν μονάδων νὰ προβοῦν σὲ τεχνολογικοὺς ἐκσυγχρονισμοὺς καὶ ὀργανωτικὲς ἀνακατατάξεις ποὺ θὰ τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἀνταγωνιστικότητά των προϊόντων τους. Ὡστόσο, τὸ κλίμα ἀβεβαιότητος καὶ ἀστάθειας ποὺ ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ μετὰ τὸ 1972 φυσικὸν ἦταν νὰ ἐπηρεάσει καὶ τὰ πραγματικὰ μεγέθη τῆς οἰκονομίας, πρωτίστως δὲ τὴν ἐπενδυτικὴ

δραστηριότητα. Ὁ μέσος ἐτήσιος ρυθμὸς μεταβολῆς τῶν ἀκαθάριστων ἐπενδύσεων πάγιου κεφαλαίου ἦταν μόλις 0,6%, τὸ δὲ μέσο ἐτήσιο ποσοστὸ αὐξήσεως τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος ἦταν 4,1%, ἔναντι 7,4% κατὰ τὴν προηγούμενη δεκάετία. Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς τῆς παραγωγῆς μαζί με ἐκεῖνες τῶν ἐπενδύσεων δείχνουν ὅτι ἡ περίοδος 1973-1980 ἦταν γιὰ τὴν οἰκονομία φάση «καμπῆς» ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη σὲ μιὰ κατάσταση «ἀποδυναμώσεως».

Ἡ φάση αὐτὴ ἀποδυναμώσεως ἀναπτύχθηκε σὲ δύο ἐπὶ μέρους περιόδους: Κατὰ τὴν πρώτη, ποὺ ἀλάυψε τὰ ἔτη 1981-1985, οἱ πληθωριστικὲς πιέσεις συνέχισαν νὰ ἀποτελοῦν τὸ βασικὸ πρόβλημα, στοῦ ὁποίου ὅμως τὴν ἔνταση συνέβαλε ἡ προγραμματισμένη τόνωση τῆς ζητήσεως, πέραν τῶν ὁρίων ποὺ ἐπέτρεπε ἡ δεδομένη παραγωγικὴ δυναμικότητα τῆς οἰκονομίας. Ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ, ἐπιδιώκοντας νὰ περιορίσει τὶς ἀνισότητες ποὺ ὑπῆρχαν στὴν κατανομὴ τοῦ εἰσοδήματος, ἀντὶ νὰ ἐνισχύσει τὶς ἀδύνατες τάξεις μεταφέροντας ἀγοραστικὴ δύναμη ἀπὸ τὶς πιὸ εὖρωστες —πράγμα ποὺ δὲν θὰ δημιουργοῦσε σοβαρὰ διαταραχὴ στὴ μακροοικονομικὴ ἰσορροπία— περιορίσθηκε στὴν ἐφαρμογὴ μιᾶς διασταλτικῆς πολιτικῆς. Ἔτσι ἡ ὑπερβάλλουσα ζήτηση ποὺ προέκυψε μετατράπηκε σχεδὸν ὁλόκληρη σὲ πληθωρισμό, χωρὶς, δηλαδή, νὰ ἀσκήσει ἄξια λόγου αὐξητικὴ ἐπίδραση στὴν ἐγχώρια παραγωγή. Πράγματι, στὴν περίοδο 1981-1985, ἐνῶ τὸ μέσο ποσοστὸ μεταβολῆς τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος ἦταν μόλις 0,7% (ἔναντι 4,5% στὴν προηγούμενη πενταετία), τὸ μέσο ποσοστὸ ἀνόδου τοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν ἔφθασε τὸ 20,7%. Ἐπομένως, οἱ ἐξελίξεις κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ εἶχαν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ στασιμοληθωρισμοῦ. Στὴ δεύτερη περίοδο τῆς φάσεως ἀποδυναμώσεως, ποὺ κάλυψε τὰ ἔτη 1986-1995, οἱ ἀνισοροπίες αὐτὲς καὶ κυρίως ἡ ἔξαρση τοῦ ἐλλείμματος τοῦ ἰσοζυγίου τρεχουσῶν συναλλαγῶν ὀδήγησαν σὲ ἀναπροσανατολισμὸ τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς καὶ στὴ λήψη μέτρων σταθεροποιήσεως. Τὰ ἀποτελέσματα, ἐν τούτοις, ὑπῆρξαν μᾶλλον πενιχρά, διότι οὔτε ἡ μακροοικονομικὴ ἰσορροπία κατέστη δυνατὸ νὰ ἀποκατασταθεῖ στὸν ἐπιθυμητὸ βαθμὸ (παρόλον ὅτι ἡ ποσοστιαία ἄνοδος τοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν ἀπὸ 20,4% τὸ 1990 μειώθηκε σὲ 9,3% τὸ 1995), ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ ἐπενδυτικὴ δραστηριότητα νὰ τονωθεῖ καὶ ἡ οἰκονομία νὰ ἐπανεύρει τὸν παλαιὸ δυναμισμό της, ἀν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι τὸ μέσο ποσοστὸ ἀνόδου τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος στὴν περίοδο 1986-1995 ἦταν 1,6%.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς φάσεως ἀποδυναμώσεως τῆς οἰκονομίας σοβαρὴ πηγὴ τροφοδοτήσεως τοῦ πληθωρισμοῦ ἀπετέλεσε ὁ δημόσιος τομέας. Πιέσεις ἀσκήθηκαν λόγῳ τῆς ὑπέρμετρης αὐξήσεως τῆς δημόσιας δαπάνης (κυρίως γιὰ μισθοὺς), καθὼς καὶ τῆς ἀδυναμίας πραγματοποιήσεως στοῦ ἐπιχειρηματικὸ τμήμα του, παραγωγικοῦ

αποτελέσματος σέ ανταγωνιστική βάση. Ἀλλά καὶ κατὰ τὴ δεύτερη περίοδο, κατὰ τὴν ὁποία ἐλήφθησαν διάφορα μέτρα σταθεροποιήσεως, δὲν δόθηκε ἡ δέουσα ἐμφαση στὴ συρρίκνωση καὶ ἐξυγίανση, ἀλλὰ οὔτε καὶ στὴ μὴ ἐπέκταση τοῦ δημόσιου τομέα. Ἡ παράλειψη αὐτὴ συνετέλεσε σημαντικὰ στὸ ὅτι οἱ προσπάθειες σταθεροποιήσεως δὲν τελεσφόρησαν. Συνεπεία τῆς δημοσιονομικῆς αὐτῆς πολιτικῆς, ἡ ποσοστιαία σχέση τοῦ δημόσιου χρέους πρὸς τὸ Ἀκαθάριστο Ἐγχώριο Προϊὸν ἀπὸ 36,1% τὸ 1981 ἔφθασε, ὕστερα ἀπὸ συνεχὴ αὔξηση, σὲ 120,8% τὸ 1995, ἡ δὲ ποσοστιαία σχέση τῆς δαπάνης ἐξυπηρετήσεώς του πρὸς τὸ σύνολο τῶν δημόσιων ἐσόδων ἀπὸ 15,4% τὸ 1982 σὲ 82,9% τὸ 1995. Ἡ τόσο ραγδαία αὔξηση τῆς ἐξυπηρετήσεως τοῦ δημόσιου χρέους ὀφείλεται καὶ στὴν καταναλωτικὴ φύση τῶν δαπανῶν γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ὁποίων γινόταν ὁ δανεισμός.

* *

Φυσικά, στὴν πορεία τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, ἐκτὸς τῶν ἐσωτερικῶν συνθηκῶν, σοβαρὸ ρόλο ἔπαιζαν καὶ ἐκεῖνες ποὺ ἀπέρρευσαν ἀπὸ τὴ λειτουργία καὶ ἰδίως τὸν προγραμματισμένο μετασχηματισμὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, ὅσο καὶ ἂν ὁ μετασχηματισμὸς αὐτὸς δὲν ἔλαβε, μέχρι τώρα τουλάχιστον, μεγάλες διαστάσεις καί, πάντως, δὲν ἀνταποκρίθηκε στὶς προσδοκίες τῶν πρωτεργατῶν τοῦ μεγάλου ἐγχειρήματος. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ 1993 τέθηκε σὲ ἰσχὺ ἡ Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ, ἡ ὁποία, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλες ρυθμίσεις, προχώρησε στὴν κατάρτιση ἐνὸς χρονοδιαγράμματος γιὰ τὴν πλήρη Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἐνωση, ὑπὸ τὸν ὅρο, βέβαια, ὅτι οἱ ἐπιμέρους χῶρες-μέλη θὰ ἱκανοποιοῦσαν μιὰ σειρά κριτηρίων μὲ τὰ ὁποῖα ἐκτιμᾶται ὁ βαθμὸς συγκλίσεώς τους. Ὑπενθυμίζεται ὅτι τὰ κριτήρια, ποὺ ὀρίσθηκαν ἀπὸ τὴ Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ ἀναφέρονται, εἰδικότερα, στὸν πληθωρισμό, στὴ δημοσιονομικὴ διαχείριση, στὶς συναλλαγματικὲς ἰσοτιμίες καὶ στὰ μακροπρόθεσμα ἐπιτόκια. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ ἱκανοποίησή τους ἀποσκοπεῖ στὴν ὀνομαστικὴ σύγκλιση. Ὅμως, ἡ ὀνομαστικὴ σύγκλιση, ἔπρεπε νὰ συνδυασθεῖ μὲ πραγματικὴ σύγκλιση. Διότι, μόνο ἡ πραγματικὴ σύγκλιση ἐγγυᾶται πρόοδο σὲ σταθερὰς βάσεις, ἀπὸ τὴν ὁποία μπορεῖ βασίμως νὰ ἀναμένεται ὅτι θὰ προκύψει καὶ ἡ ὀνομαστικὴ σύγκλιση. Οὐσιαστικά, ἡ ἐπίτευξη τῆς πραγματικῆς συγκλίσεως, ταυτίζεται μὲ τὴν ἐπιτάχυνση τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καί, ἐπομένως, ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖ τὸν βασικὸ στόχο τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς κατὰ τὴν περίοδο προετοιμασίας τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας πρὸς ἔνταξη στὴν Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἐνωση. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ἡ ἀξιολόγηση τῶν ἐξελίξεων τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶναι σκόπιμο νὰ γίνεταί καὶ ὡς πρὸς τὶς ἀντίστοιχες ἐξελίξεις τῶν λοιπῶν

χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Ἡ συγκριτικὴ ἐξέταση ποὺ ἀκολουθεῖ καλύπτει τὴν περίοδο 1991-2000, γιὰ τὴν ὁποία ὑπάρχουν κατάλληλες ἐκτιμήσεις καὶ προβλέψεις ἀπὸ εὐρωπαϊκὲς πηγές. Ἡ ἐξέταση αὐτὴ στηρίζεται στὴν παραγωγὴ καὶ τοὺς παραγωγικοὺς συντελεστὲς καὶ συμπληρώνεται μὲ ἀναφορὰ στὸ κόστος παραγωγῆς καὶ τὴν ἀνταγωνιστικότητα τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων σὲ σχέση μὲ τὰ εὐρωπαϊκά.

Ἐν πρώτοις, ὁ μέσος ἐτήσιος ρυθμὸς αὐξήσεως τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος διαμορφώνεται στὴ δεκαετία 1991-2000 γύρω στὸ 2% τόσο στὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση. Ὅμως, μετὰ τὸ 1996 ὁ ρυθμὸς αὐτὸς στὴν Ἑλλάδα συστηματικὰ ὑπερβαίνει τὸ 3%, ἐνῶ στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση ὑπολείπεται τοῦ ποσοστοῦ αὐτοῦ. Συγκρίνοντας τὶς μεταβολὲς τῆς παραγωγῆς στὴν Ἑλλάδα πρὸς ἐκεῖνες στὶς λιγότερο ἀνεπτυγμένες χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, διαπιστώνουμε ὅτι ὁ μέσος ἐτήσιος ρυθμὸς αὐξήσεως τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος στὴν Ἰσπανία καὶ τὴν Πορτογαλία καὶ —πολὺ περισσότερο— στὴν Ἱρλανδία ὑπερβαίνει τὸν ἀντίστοιχο ρυθμὸ τῆς Ἑλλάδος. Ὡς πρὸς τὶς συνθηκὲς ἀπασχολήσεως, τὸ ποσοστὸ τῆς ἀνεργίας δὲν κυμάνθηκε στὴ χώρα μας σὲ τόσο ὑψηλὰ ἐπίπεδα ὅσο στὶς λοιπὲς χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Ὡστόσο, κατὰ τὴν τριετία 1998-2000 τὸ ποσοστὸ αὐτὸ στὴν Ἑλλάδα τείνει νὰ ἐξισωθεῖ πρὸς τὸ ἀντίστοιχο ποσοστὸ στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση, σύμφωνα δὲ μὲ πολὺ πρόσφατες ἐκτιμήσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, γιὰ πρώτη φορὰ ὑπερβαίνει τὸν εὐρωπαϊκὸ μέσο ὄρο. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀνεργία τῶν νέων εἶναι ἤδη στὴ χώρα μας πολὺ μεγαλύτερη σὲ σχέση μὲ τὶς λοιπὲς εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Ἐξ ἄλλου, οἱ ἀκαθάριστοι ἐπενδύσεις πάγιου κεφαλαίου, ἐνῶ κατὰ τὴν πενταετία 1991-1995 τόσο στὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὶς λοιπὲς χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως χαρακτηρίζονται ἀπὸ στασιμότητα, κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη δείχνουν στὴν Ἑλλάδα αἰσθητὴ ἄνοδο, ἡ ὁποία μάλιστα εἶναι περίπου τριπλάσια ἐκείνης στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωση. Πρέπει, τέλος, νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι τὸ πραγματικὸ κόστος ἐργασίας ἀνὰ μονάδα προϊόντος σημείωσε στὴ χώρα μας κατὰ τὴν πενταετία 1991-1995 σημαντικὴ κάμψη, ποὺ εἶναι ὑπερδιπλάσια ἐκείνης στὸ σύνολο τῶν χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Ἐν τούτοις, ἡ εἰκόνα αὐτὴ φαίνεται νὰ ἀνατρέπεται κατὰ τὴν πενταετία 1996-2000, ἀφοῦ ὁ μέσος ρυθμὸς κάμψεως στὴν Ἑλλάδα ὑπολείπεται καὶ ἐκεῖνου στὶς χῶρες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐτήσιο ποσοστὸ αὐξήσεως τῶν ἐλληνικῶν ἐξαγωγῶν, μολονότι παρουσιάζει κάποια βελτίωση μεταξὺ τῶν δύο πενταετιῶν ποὺ ἐξετάζουμε, σημασία ἔχει τὸ ὅτι παραμένει, σὲ ὅλα τὰ ἔτη, μικρότερο ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο στὸ σύνολο τῶν χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως.

Ἀπὸ τῇ σύντομῃ αὐτῇ συγκριτικῇ ἐπισκόπησιν προκύπτει ὅτι ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης στὴν Ἑλλάδα, παρὰ τὶς βελτιώσεις ποὺ σημείωσε τελευταῖα, δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερες ἐπιδόσεις, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ αὐξήσις τῆς παραγωγῆς νὰ μὴν ἀπορροφᾷ τὴν ὑπάρχουσα ἀνεργία. Στὴν περίοδον ποὺ ἐξετάζουμε, ἡ βασικὴ ἀδυναμία τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας ἐντοπίζεται στὴ μειωμένη ἀνταγωνιστικότης τῶν προϊόντων της, κυρίως λόγω ἀνεπαρκoῦς συμπίεσεως τοῦ κόστους παραγωγῆς. Βέβαια, θετικὴ ἐξέλιξις ἀποτελεῖ ὁ ὑψηλὸς ρυθμὸς αὐξήσεως τῶν ἐπενδύσεων, ὁ ὁποῖος, ὅμως, μέχρι τώρα τουλάχιστον, δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι ἐπαρκὴς γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀνταγωνιστικότης τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων καὶ νὰ αὐξήσῃ σημαντικὰ τὴ ζήτησις ἐργασίας.

* * *

Ἡ μέχρι τώρα μὴ ἱκανοποιητικὴ γενικὴ πορεία καὶ, κυρίως, ἡ περιορισμένη σύγκλιση τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὑπῆρξαν, κατὰ βάσιν, συνέπειες τῆς ἀνεπαρκoῦς —καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις παντελοῦς ἐλλείψεως— ἀντιμετωπίσεως τῶν προβλημάτων ποὺ παλαιόθεν ὑπῆρχαν ἢ καὶ βαθμιαῖα συσσωρεύθηκαν στὶς διάφορες φάσεις ἐξελίξεως τῆς οἰκονομίας κατὰ τὴ μεταπολεμικὴ περίοδον. Πρέπει, ὅμως, νὰ ληφθεῖ ὑπόψιν καὶ ἡ συστατικὴ ἐπίδρασις ποὺ ἀσκήθηκε ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴν κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία —καὶ περισσότερο κατὰ τὴν τελευταία πενταετία— τῆς πολιτικῆς σταθεροποιήσεως, ἡ ὁποία, ὅπως ἀναφέραμε, ἀπέβλεπε πρωτίστως στὴν ἔγκαιρὴ ἱκανοποίησις τῶν κριτηρίων τῆς Συνθήκης τοῦ Μάαστριχτ. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐπιδίωξις τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς ἦταν ὅπωςδὴποτε ἐπιβεβλημένη, πλὴν ὅμως, χωρὶς τὴ λήψιν καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀναπτυξιακῶν μέτρων, ἦταν ἐπόμενον, πέραν τῆς ἐπιτεύξεως τῶν ὀνομαστικῶν στόχων —καὶ μάλιστα ὕστερα ἀπὸ πολλὰ καὶ ἐπίμονες προσπάθειες μετὰ τὴ χρῆσιν καὶ διοικητικῶν μέτρων— νὰ ἔχει καὶ σοβαρὰς κοινωνικοοικονομικὰς παρενέργειες. Ἐτσι, τὰ διαρθρωτικὰ προβλήματα τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὀνομαστικῆς συγκλίσεως ἐντάθηκαν, ἀκόμη δὲ καὶ ὅτι στὰ ἤδη ὑπάρχοντα προστέθηκαν νέα, λόγω ἀκριβοῦς τῆς μὴ λήψεως, παραλλήλως, καὶ τῶν κατάλληλων ἀναπτυξιακῶν μέτρων. Προκειμένου λοιπὸν νὰ ἀξιολογηθεῖ σωστὰ ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς οἰκονομίας ἐπιβάλλεται νὰ καταγραφoῦν τουλάχιστον τὰ μείζονα προβλήματα ποὺ ἔχουν ἐμφανισθεῖ μέχρι τώρα καὶ τὰ ὁποῖα εἴτε κατέστη δυνατόν πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐπανεμφανισθοῦν, εἴτε ἀναμένουν ἀκόμη τὴ λύσιν τους.

Πρέπει, ἐν πρώτοις, νὰ ἐπισημανθεῖ ὁ πολὺ σημαντικὸς ρόλος ποὺ ἔπαιξε ὁ παράγων τῆς νομισματικῆς ἰσοροπίας σὲ ὅλες τὶς φάσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες πέρασε ἡ ἐλ-

ληνική οικονομία μεταπολεμικῶς. Διότι οἱ ὑψηλοὶ αὐξητικοὶ ρυθμοὶ τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος στὴ φάση τῆς ἀναπτύξεως σημειώθηκαν μετὰ τὴν ἀποκατάσταση, περὶ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἰσορροπίας. Ἀλλὰ καὶ οἱ πολὺ χαμηλοὶ αὐξητικοὶ ρυθμοὶ τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος στὴ φάση τῆς ἀποδυναμώσεως ἀκολούθησαν τὴν ἀπότομη ἄνοδο τῶν τιμῶν ποὺ προκάλεσαν οἱ πετρελαϊκὲς κρίσεις στὴ δεκαετία τοῦ 1970. Βέβαια, ἡ παρατήρηση αὐτὴ δὲν ἔχει τὴν ἔννοια ὅτι ὑπάρχει ἰσχυρὴ αἰτιώδης σχέση μετὰξὺ νομισματικῆς σταθερότητας καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, διότι μπορεῖ νὰ ἀσκοῦνται ἐπιδράσεις καὶ πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση καί, πάντως, ὑπάρχουν πολλοὶ ἄλλοι παράγοντες ποὺ εἶναι πιθανὸ νὰ λειτουργοῦν στὴ σχέση αὐτή. Ὑποδηλώνει, ὅμως, ὅτι ἡ σχετικὴ νομισματικὴ σταθερότητα ἀποτελεῖ, ἴσως ὅχι ἱκανό, ἀλλὰ πάντως ἀναγκαῖο στοιχεῖο γιὰ μιὰ ἀναπτυξιακὴ πορεία. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ πραγματοποίηση μόνου τοῦ στόχου τῆς σταθεροποιήσεως δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἐξασφαλίζει καὶ τὴ λύση τοῦ γενικοῦ προβλήματος, τὸ ὅποιο, ἀπὸ τὴ φύση του, εἶναι σύνθετο, μακροχρόνιο καὶ ὀφείλεται στὴν ἐπίδραση ποικίλων παραγόντων. Μπορεῖ, δηλαδή, ἀκόμη καὶ νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ διαδικασία σταθεροποιήσεως καὶ ὅμως ἡ οἰκονομία νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ βρίσκειται σὲ τέλμα. Τέτοια ἱστορικὰ παραδείγματα ὑπάρχουν πολλὰ. Ἡ σταθερότητα τῶν τιμῶν τότε μόνον ἀποκτᾷ σημασία ὅταν, ἀπὸ ἐνὸς σημείου καὶ πέραν, συλλειτουργεῖ μέσα σὲ μιὰ ἀναπτυξιακὴ διαδικασία.

Ἀπὸ διαγνωστικῆς πλευρᾶς, μιὰ βασικὴ ἐπισήμανση ποὺ πρέπει νὰ γίνεῖ ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῶν ἐξελίξεων τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας εἶναι ὁ κεντρικὸς ρόλος ποὺ ἔπαιξαν στὴ διαμόρφωσή τους οἱ διαρθρωτικὲς ἀδυναμίες της. Πρόκειται γιὰ ἐλλείψεις, ἀνεπάρκειες καὶ στρεβλώσεις ποὺ ἀφοροῦν πλεῖστες ὅσες δραστηριότητες καὶ λειτουργίες. Οἱ ἀδυναμίες αὐτὲς ἐπέδρασαν πρὸς δύο κατευθύνσεις: Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος περιόρισαν τὶς δυνατότητες μεγεθύνσεως τῆς οἰκονομίας καί, πάντως, συνέβαλαν στὴ συντήρηση μιᾶς καταστάσεως στασιμότητος γιὰ μιὰ μακρὰ περίοδο. Πρέπει, ὅμως, νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ φάση ἀναπτύξεως, παρόλον ὅτι κατὰ τὴ διάρκειά της, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, εἶχαν συσσωρευθεῖ τέτοιες ἀδυναμίες, δὲν τερματίσθηκε γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ἀλλὰ διακόπηκε ἀπὸ ἐξωτερικοὺς παράγοντες. Ἡ φάση ἀποδυναμώσεως ποὺ ἀκολούθησε ὅπωςδῆποτε συντηρήθηκε ἀπὸ τὶς μακροχρονίως ὑφιστάμενες διαρθρωτικὲς ἀδυναμίες, καθὼς καὶ ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ ἐμφανίσθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στὴ δεκαετία τοῦ 1980. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, οἱ διαρθρωτικὲς ἀδυναμίες συνέβαλαν στὴ διατήρηση τῶν πληθωριστικῶν πιέσεων ἢ καὶ δυσκόλεψαν τὶς προσπάθειες ἀποκλιμακώσεώς τους. Αὐτὸ ἔγινε περισσότερο αἰσθητὸ στὸ τελευταῖο στάδιο τῆς ἐξουδετερώσεως τοῦ σκληροῦ πυρήνα τοῦ πληθωρισμοῦ. Παρὰ τὴ συνεχιζόμενη συσταλ-

τική πολιτική, ό πυρήνας αυτός έδειξε τέτοια άντοχή, ώστε, λόγω τής επιδράσεως και έξωγενών παραγόντων (όπως είναι ή άναντίμηση τοῦ πετρελαίου), με μεγάλη δυσκολία νά προσεγγίζεται ό στόχος πού έχει τεθεί.

Χωριστῆς εξέτάσεως χρήζει τó πρόβλημα πού άνέκυψε από τήν υπέρμετρη επέκταση τοῦ ευρύτερου δημόσιου τομέα. Έν πρώτοις, ή συνεχής αύξηση τών κρατικών δαπανών, στα πλαίσια τοῦ γενικοῦ προϋπολογισμοῦ, κατά τήν τελευταία είκοσαετία, δέν είχε μόνο συνέπειες στη δημοσιονομική διαχείριση, οι όποιες, όπως ήδη αναφέραμε, συνίσταντο στην αύξηση τοῦ ελλείμματος και τήν ταχεία διόγκωση τοῦ δημόσιου χρέους. Έπηρέασε οὔσιαστικά και τή λειτουργία ολόκληρου τοῦ οικονομικοῦ συστήματος, έπομένως και τοῦ ιδιωτικοῦ τομέα. Ό τελευταίος, αντί νά υποβοηθηθεῖ στις έπενδυτικές και παραγωγικές του προσπάθειες από τó κράτος με τήν έπιτελική προπαρascευή και τόν έπιστημονικό προσδιορισμό τών κατευθύνσεων πρὸς τις όποιες έπρεπε νά στραφοῦν οι προσπάθειες αυτές, δέχθηκε μιὰ διαρκῶς αύξανόμενη παρέμβαση στὸν γραφειοκρατικό και διοικητικό χῶρο. Μιὰ τέτοια παρέμβαση ὅχι μόνο δέν ήταν αναγκαία, αλλά μπορεί νά υποστηριχθεῖ ότι λειτούργησε αρνητικά, δεδομένου ότι παρεμπόδισε τήν όμαλή διεξαγωγή τών οικονομικῶν συναλλαγῶν και αποθάρρυνε πολλές από τις πρωτοβουλίες πού θα εκδηλώνονταν κάτω από διαφορετικές συνθήκες. Πέραν ὅμως αὐτοῦ, στὸν ευρύτερο δημόσιο τομέα ή κρατική παρέμβαση, ήδη από τή φάση τῆς καμπῆς και πολὺ περισσότερο στη φάση τῆς αποδυναμώσεως, προχώρησε ακόμη και στην άνάληψη δραστηριοτήτων πού αφοροῦν στην παραγωγή ὅχι μόνο υπηρεσιῶν, αλλά και αγαθῶν, υποκαθιστώντας, έτσι, τὸν ιδιωτικό τομέα, ό όποιος όπωσδήποτε πλεονεκτεῖ από πλευρᾶς παραγωγικότητας, προσαρμοστικότητας στις νέες συνθήκες και ευελιξίας. Ό παράγων αὐτός επέφερε ένα πρόσθετο πλῆγμα στην ανταγωνιστικότητα τῆς ελληνικῆς οικονομίας, εκτός, βέβαια, από τις νομισματικές άνισοροπίες πού έπεσώρευσε.

Μιὰ ἄλλη βασική ἀδυναμία πού χαρακτηρίζει τήν οἰκονομία κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες αναφέρεται στη δομή της από πλευρᾶς παραγωγικῶν τομέων. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ή ανάπτυξη κατά τήν περίοδο 1957-1972 στηρίχθηκε, κατά κύριο λόγο, στὸν τομέα τῆς δευτερογενοῦς παραγωγῆς και, ιδίως, στη μεταποίηση. Έκτοτε, ή μεταποίηση άρχισε νά υποχωρεῖ υπέρ τῆς παραγωγῆς υπηρεσιῶν. Τό φαινόμενο αὐτό παρατηρήθηκε διεθνῶς, ὡς ἐπὶ τó πλεῖστον ὅμως στις περισσότερες ανεπτυγμένες χῶρες, στις όποιες ή προϊοῦσα εισοδηματική άνοδος, αλλά και οι νέες συνθήκες πού διαμορφώθηκαν στὸ οικονομικό σύστημα ὀδήγησαν σέ διόγκωση τῆς ζήτησεως ὅχι τόσο μεταποιητικῶν αγαθῶν (τῶν όποίων, άλλωστε, ή παραγωγή βαθμιαία μετατοπίστηκε πρὸς τις λιγότερο ανεπτυγμένες χῶρες, ιδίως τῆς Ἀσίας),

όσο όρισμένων νέων κατηγοριών ύπηρεσιών και κυρίως τής πληροφορικής. Έπειδή κάποια τάση αποδυναμώσεως τής μεταποιητικής δραστηριότητας είχε αρχίσει να εκδηλώνεται και στη χώρα μας από τη δεκαετία του 1980, είναι σκόπιμο να εξετασθούν οι εξέλιξεις που σημειώθηκαν έκτοτε στον κρίσιμο αυτό τομέα, χρησιμοποιώντας τρία χαρακτηριστικά μεγέθη. Τò πρώτο από τὰ μεγέθη αυτά, που είναι τò προϊόν τής μεταποιήσεως, είχε κατά την περίοδο 1981-1998 μέσο ετήσιο ρυθμό αύξήσεως μόνο 0,4%, πράγμα που είχε ως συνέπεια τή συνεχή μείωση τής ποσοστιαίας συμμετοχής του προϊόντος αυτού στο συνολικό 'Ακαθάριστο Έγχωριο Προϊόν, ή όποία από 15,3% τò 1981 περιορίσθηκε σε 14,5% τò 1998. 'Ανάλογη συμπεριφορά είχαν και οι ακαθάριστες επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου στη μεταποίηση, δεδομένου ότι ó μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής τους ήταν 1,6%, που σημαίνει ότι τò μέγεθος τών επενδύσεων ήταν όλως ανεπαρκές για να στηρίξει μιὰ διευρυνόμενη, μακροχρονίως, παραγωγική δυναμικότητα. "Αλλωστε, ή ποσοστιαία σχέση τών επενδύσεων στη μεταποίηση προς τς συνολικές επενδύσεις από 15,9% τò 1981 μειώθηκε σε 9,4% τò 1996. Τò τρίτο μέγεθος, που είναι ó αριθμός τών απασχολουμένων στη μεταποίηση, ενώ στην αρχή τής δεκαετίας του 1980 ήταν περίπου στάσιμο, ακόλουθως σημείωσε κάμψη (με μέση ετήσια μεταβολή -0,1% κατά την περίοδο 1992-1998). Τήν ίδια περίπου εξέλιξη είχε και ή ποσοστιαία σχέση τής απασχόλησεως στη μεταποίηση προς τή συνολική απασχόληση, αφού από 19,3% τò 1981 μειώθηκε σε 14,5% τò 1998. 'Η διαμόρφωση τών τριών αυτών μεγεθών σε μιὰ τόσο μακρά χρονική περίοδο καθιστά προφανή τή δυσμενή εξέλιξη τής μεταποιητικής δραστηριότητας και παρέχει σοβαρές ενδείξεις ότι ή οικονομία έχει εισέλθει σε στάδιο αποβιομηχανίσεως, δηλαδή χρόνιας και σωρευτικής μειώσεως τής συμβολής τής μεταποιήσεως στην εθνική οικονομία.

Ός προς τς δραστηριότητες στις όποιες μετατοπίσθηκε τò κέντρο βάρους, συνεπεία του φαινομένου τής αποβιομηχανίσεως, παρατηρούνται τὰ ακόλουθα: 'Η ποσοστιαία συμμετοχή του προϊόντος του πρωτογενούς τομέα στο συνολικό 'Ακαθάριστο Έγχωριο Προϊόν χαρακτηρίζεται από τάση μακροχρόνιας συρρικνώσεως, ή όποία οφείλεται τόσο στη μειωμένη ζήτηση τών ελληνικών αγροτικών προϊόντων όσο και στην επιχειρούμενη μεταρρύθμιση τής Κοινής 'Αγροτικής Πολιτικής τής Ευρωπαϊκής Ένώσεως, ή όποία προβλέπεται να τήν φέρει πολύ κοντά στην απελευθέρωση τών αγορών. 'Ο μόνος τομέας που παρουσίασε διόγκωση προϊόντος —και μάλιστα συνεχή— είναι εκείνος τών ύπηρεσιών, με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξήσεως στην περίοδο 1991-1998 2,3%. Έτσι, ή ποσοστιαία σχέση του προϊόντος τών ύπηρεσιών προς τò συνολικό 'Ακαθάριστο Έγχωριο Προϊόν αύξήθηκε από 51,9% τò 1981 σε

66,6% τὸ 1998. Ἡ αὐξησης αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς θετικὸ στοιχεῖο τῆς ἐξελίξεως ἂν προσερχόταν ἀπὸ ὑπηρεσίες πού ἐκσυγχρονίζουν τὴν οἰκονομία καὶ ἔχουν αὐξημένη εἰσοδηματικὴ ἀπόδοση. Ἀλλὰ οἱ προϋποθέσεις αὐτὲς δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχουν ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὴ σύνθεση τοῦ προϊόντος τους κατὰ κατηγορίες. Ἀκόμη καὶ οἱ τουριστικὲς ὑπηρεσίες εἶναι πολὺ χαμηλοῦ ἐπιπέδου, χαρακτηρίζονται ἀπὸ μαζικότητα καὶ δὲν ἀξιοποιοῦν τὰ σοβαρὰ συγκριτικὰ πλεονεκτήματα πού διαθέτει ἡ χώρα, χάρις τόσο στὸ κλίμα καὶ τὴ φυσικὴ διαμόρφωσή της, ὅσο καὶ στὸν τεράστιο πλοῦτο τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς. Ἐπομένως, ἡ διεύρυνση τῆς συμμετοχῆς τοῦ συνόλου τῶν ὑπηρεσιῶν στὸ Ἀκαθάριστο Ἐγχώριο Προϊόν, ἐνὸς ἢ συμμετοχῇ τῆς μεταποιήσεως ὑποχωροῦσε, δὲν φαίνεται νὰ εἶχε τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς οὐσιαστικῆς ἀναδιαρθρώσεως μὲ δυναμισμό καὶ ἀναπτυξιακὲς συνέπειες.

* * *

Τὰ προβλήματα πού ἐπιλεκτικὰ ἀναπτύχθηκαν προηγουμένως, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα, ὀργανωτικῆς ἢ θεσμικῆς φύσεως, λειτουργοῦν ὡς τροχοπέδη σὲ κάθε ἀναπτυξιακὴ προσπάθεια πού θὰ ἐκδηλωνόταν στὸ σύστημα. Ἐνῶ, δηλαδή, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος οἱ νέες συνθήκες πού διαμορφώνονται τόσο στὸν εὐρωπαϊκὸ νομισματικὸ χῶρο ὅσο καὶ διεθνῶς μὲ τὴν παγκοσμιοποίηση τῶν συναλλαγῶν παρέχουν στὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία ποικίλες ἀναπτυξιακὲς δυνατότητες, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος γιὰ τὴν ἀξιοποίηση, ἀκριβῶς, τῶν δυνατοτήτων αὐτῶν ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχουν καὶ οἱ κατάλληλες συνθήκες λειτουργίας στὴν ἐσωτερικὴ οἰκονομία. Τέτοιες συνθήκες, ὅμως, δὲν κατέστη δυνατό μέχρι τώρα νὰ ἀποκατασταθοῦν σὲ ικανοποιητικὸ βαθμό. Ἐπομένως, θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία οὐσιαστικὰ εἰσέρχεται πλέον σὲ μιὰ νέα φάση, ἡ ὁποία, στὴν πραγματικότητα, εἶναι πολὺ πιὸ κρίσιμη ἀπὸ τὴ φάση προπαρασκευῆς γιὰ τὴν ἑνταξί της στὴν Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἑνωση καὶ τὴ ζώνη τοῦ Εὐρώ, διότι κατὰ τὴν τελευταία αὐτὴ φάση οἱ προσπάθειες ἐπικεντρώθηκαν στὴν ικανοποίηση τῶν ὀνομαστικῶν κριτηρίων συγκλίσεως τῆς Συνθήκης τοῦ Μάαστριχτ.

Ἡ κρίσιμότητα τῆς νέας φάσεως, μετὰ τὴν ἀναμενόμενη ἑνταξί στὶς ἀρχὲς τοῦ 2001, ἀπορρέει, προφανῶς, ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἄμεσης καὶ ἀποτελεσματικῆς ἀντιμετώπισεως σοβαρῶν ἐσωτερικῶν διαρθρωτικῶν προβλημάτων, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ προώθηση τοῦ ἀναπτυξιακοῦ σκοποῦ σὲ μόνιμη βάση. Μάλιστα, ἡ ἀνάγκη αὐτὴ καθίσταται ἰδιαίτερα ἐπιτακτικὴ γιὰ τὴ χώρα μας ἀπὸ τὴ στιγμή πού παρόμοιο ζήτημα ὑπάρχει καὶ στὶς λοιπὲς χῶρες-μέλη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, πρὸς τίς ὁποῖες ὁ Πρόεδρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κεντρικῆς Τραπεζῆς ἐπανειλημμένως ἔχει κά-

μει εκκλήσεις να προχωρήσουν στις απαραίτητες διαρθρωτικές αλλαγές που θα διασφαλίσουν τη σταθερότητα, αλλά και τη μακροημέρευση της ανάπτυξης. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με προβλέψεις που έχουν γίνει από κέντρα έρευνών, ή ανάπτυξη όχι μόνο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένώσεως, αλλά και της διεθνούς οικονομίας γενικότερα, θα συνεχισθεί και κατά τα προσεχή έτη. Μια τέτοια εξέλιξη όπωσδήποτε θα επηρεάσει θετικά την πορεία της ελληνικής οικονομίας, αλλά για να επιτευχθεί το άριστο αποτέλεσμα πρέπει να αναληφθούν έντονες προσπάθειες εξυγιάνσεως και προπροασκευής της.

Όμως, οι αναπτυξιακές αυτές προσπάθειες δεν θα μπορούσαν να τελεσφορήσουν, αν γίνονταν με αποσπασματικά μέτρα, ασύνδετα μεταξύ τους, που θα λαμβάνονταν ευκαιριακά προς αντιμετώπιση συγκυριακών καταστάσεων. Λόγω της σοβαρότητας, αλλά και της πολυπλοκότητας του έγχειρήματος, επιβάλλεται να καταρτισθεί ένα Πρόγραμμα 'Αναπτύξεως τετραετούς διάρκειας —ύση, δηλαδή, σύμφωνα με το Σύνταγμα, είναι ή διάρκεια της βουλευτικής περιόδου— το όποιο, όμως, θα ήταν σκόπιμο να ένταχθεί σε ένα χρονικό όρίζοντα τουλάχιστον δέκα έτων. Στο πρόγραμμα θα ένσωματώνεται όλόκληρη ή στρατηγική που πρέπει να εφαρμοσθεί για τη μετάβαση στη νέα φάση ανάπτυξεως και, ακόλουθως, για τη σύνδεση της τελευταίας με την κατάσταση που θα διαμορφωθεί μελλοντικώς, όταν θα έχει πλέον πραγματοποιηθεί ή νομισματική ένωση και θα έχει σταματήσει ή είσροή στην ελληνική οικονομία κοινοτικών ένισχύσεων.

Είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι ένα τέτοιο Πρόγραμμα δεν πρέπει να έχει την τύχη των αναπτυξιακών προγραμμάτων που καταρτίσθηκαν κατά καιρούς στο παρελθόν, τα όποια, ως επί το πλεϊστον, αποτελοΰσαν έμπεριστατωμένες παρουσιάσεις επίδιώξεων και μέσων, πλην όμως δεν έτυχαν πλήρους και συστηματικής εφαρμογής. 'Ιδιαίτερη σημασία έχει, βέβαια, ή συγκρότηση του Προγράμματος, διότι ακόμη και τα τρία τελευταία Προγράμματα Συγκλίσεως για τις περιόδους 1993-1998, 1994-1999 και 1998-2001 — που άφοροΰσαν, κυρίως, στην όνομαστική σύγκλιση και καταρτίσθηκαν στη χώρα μας όπως και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες στα πλαίσια της Πολυμερούς 'Εποπτείας — μπορεί να αποτελοΰσαν έκφραση οικονομικής πολιτικής προς τη σωστή κατεύθυνση, στην πραγματικότητα, όμως, επρόκειτο για άπλές παραθέσεις στόχων και μέτρων, χωρίς έσωτερική συνοχή και επαρκή αναλυτική θεμελίωση. Το προτεινόμενο Πρόγραμμα 'Αναπτύξεως πρέπει να είναι απαλλαγμένο από τέτοιες άδυναμίες.

'Επίσης, θα ήταν άναγκαϊο, προκειμένου να υποβοηθηθεί ή σωστή εφαρμογή του Προγράμματος αυτού, να καθιερωθεί νομοθετικώς και ειδικός κοινοβουλευτικός

ἐλεγχος σὲ τριμηνιαία ἢ, τὸ πολὺ, ἐξαμηνιαία βάση. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ ἐπισημαίνονται ἔγκαιρα τυχὸν ἀποκλίσεις καὶ θὰ λαμβάνονται τὰ κατάλληλα διορθωτικὰ μέτρα, ὥστε νὰ διασφαλισθεῖ, σὲ ὅσο γίνεται μεγαλύτερο βαθμὸ, ἡ πραγματοποίηση τῶν στόχων τοῦ μέσα στὴν προκαθορισθεῖσα περίοδος. Φυσικὰ, γιὰ νὰ λειτουργήσῃ αποτελεσματικὰ μιὰ τέτοια διαδικασία ἐλέγχου πρέπει νὰ ληφθεῖ μέριμνα καὶ γιὰ τὴν ἔγκαιρη καὶ συστηματικὴ συγκέντρωση τῶν κατάλληλων στατιστικῶν στοιχείων, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα σήμερα εἴτε δημοσιεύονται ἐλλιπῶς εἴτε παρέχονται μὲ μεγάλη καθυστέρηση.

Ὡς πρὸς τὴ δομὴ τοῦ προτεινόμενου Προγράμματος, βασικὴ σημασία ἔχει, προφανῶς, ἡ διατήρηση τῆς νομισματικῆς σταθερότητας —τῆς ὁποίας τὴ γενικὴ εὐθύνη θὰ ἔχει πλεόν ἡ Εὐρωπαϊκὴ Κεντρικὴ Τράπεζα— ὅχι μόνον διότι, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ἡ σταθερότητα αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν συνθήκη γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἀναπτυξιακῶν στόχων, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἐνωση καί, συγκεκριμένα, ἀπὸ τὸ Σύμφωνο Σταθερότητας ποὺ δεσμεύει ὅλα τὰ μέλη τῆς ζώνης τοῦ Εὐρώ καὶ τὸ ὁποῖο μάλιστα προβλέπει σοβαρὰς οἰκονομικὰς ποινὰς γιὰ τὶς χῶρες ποὺ δὲν θὰ τηρήσουν τὶς ἀρχές του. Στὰ πλαίσια αὐτά, πρέπει νὰ συνεχισθεῖ ἡ ἐξυγίανση τῆς δημοσιονομικῆς διαχείρισεως μὲ τὴ δραστικὴ μείωση τῶν κρατικῶν δαπανῶν (ὡς ποσοστοῦ τοῦ Ἀκαθάριστου Ἐγχώριου Προϊόντος) καὶ τὴν ἐκλογίκευση τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖο, ἔτσι θὰ παύσῃ νὰ ἀποτελεῖ παράγοντα ἀνισοκατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος καὶ ἀποθαρρύνσεως τῆς ἀναλήψεως παραγωγικῶν δραστηριοτήτων. Προβλέψεις πρέπει νὰ γίνουν γιὰ τὴ διασφάλισιν τῶν ἀναγκαίων πρόσθετων πόρων ποὺ θὰ ἀπαιτηθοῦν ἀφενὸς γιὰ τὶς ἀμυντικὰς δαπάνες καὶ ἀφετέρου γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ σεισμικοῦ φαινομένου. Ἡ μείωση τῶν δημοσιονομικῶν ἐλλειμμάτων θὰ ἀποδυναμώσῃ τὸν μηχανισμό ποὺ τροφοδοτεῖ τὸ δημόσιο χρέος, τὸ ὁποῖο, ὅπως σωστὰ ἔχει ὑποστηριχθεῖ, ἀποτελεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πληθωρισμὸ, τὴ μεγαλύτερη ἀπειλὴ γιὰ τὴ σταθερότητα τῆς οἰκονομίας.

Πέραν τῆς κατοχυρώσεως τοῦ στόχου τῆς σταθεροποιήσεως, τὸ κέντρο βάρους τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς θὰ μετατεθεῖ πλεόν στὴν ἄρση τῶν διαρθρωτικῶν ἀδυναμιῶν τῆς οἰκονομίας, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ μόνον μπορεῖ νὰ προέλθῃ ἡ τόνωση τῶν ἐπενδύσεων καὶ ἡ ἐνίσχυση τῆς ἀνταγωνιστικότητος τῶν ἐλληνικῶν προϊόντων. Διότι μόνον μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ἀποτελεσματικὰ τὸ μεῖζον πρόβλημα τῆς ἀνεργίας, ἀφοῦ οἱ δυνατότητες ἄμεσης παρεμβάσεως ἔχουν, ὑπὸ τὶς συνθήκες ποὺ ἔχουν διαμορφωθεῖ, παντελῶς ἐκλείψει. Σὲ πολὺ γενικὰς γραμμές, τὰ ζητήματα ποὺ χρήζουν ἀντιμετωπίσεως, μὲ ριζοσπαστικὸ πνεῦμα, ὥστε νὰ γίνουν οἱ ἀναγκαῖες προσαρμογὰς στὶς ἀπαιτήσεις τῆς διεθνοῦς ἀγορᾶς, εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

Πρώτον, ἡ ποιοτικὴ ἀναβάθμιση τῆς ἐκπαιδεύσεως σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς. Εἰδικὰ ἡ ἀνάγκη προωθήσεως καὶ οὐσιαστικῆς βελτιώσεως τῆς ἐπαγγελματικῆς καταρτίσεως καθίσταται ἀκόμη πιὸ ἐπιτακτικὴ γιὰ τὴν ὁμαλὴ ἀπορρόφηση τῆς αὐξήσεως τῆς προσφορᾶς ἐργασίας ποὺ ἀναμένεται νὰ προέλθει ἀπὸ τὴν μαζικὴ μετακίνηση ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὶς ἀστικὲς περιοχές, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ συρρίκνωση τοῦ εὐρύτερου δημόσιου τομέα, προκειμένου νὰ μὴν ἀναπτυχθεῖ μεταναστευτικὸ ρεῦμα πρὸς τὸ ἐξωτερικὸ καὶ νὰ ἀποτραπεῖ ἡ αὐξηση τῆς ἀνεργίας. Δεύτερον, ὁ ἐκσυγχρονισμὸς καὶ ἡ ἐκ βάθρων ἀναδιοργάνωση τῆς δημόσιας διοικήσεως, καθὼς καὶ ἡ ἀποκρατικοποίηση εἰς βάθος, πολὺ πέραν τῶν ὁρίων ποὺ ἔχουν μέχρι τώρα τεθεῖ, ὥστε νὰ μπορέσει τὸ κράτος νὰ παίξει στὴ νέα ἐποχὴ ἓνα οὐσιαστικὸ ρόλο. Τρίτον, ἡ ταχεῖα προώθηση τῆς εἰσαγωγῆς τῆς νέας τεχνολογίας ὅχι μόνο στὸν εὐρύτερο δημόσιο τομέα, ἀλλὰ καὶ στὸν ἰδιωτικόν, κυρίως μὲ τὴν ἄρση τῶν ἐμποδίων ποὺ ὑπάρχουν. Τέταρτον, ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ἀγορῶν καὶ ἰδίως τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας πρὸς ἐδραίωση στὶς ἀγορὲς αὐτὲς συνθηκῶν ἀνταγωνισμοῦ καὶ, Πέμπτον, ἡ θεμελίωση τοῦ ἀσφαλιστικοῦ συστήματος σὲ νέες βάσεις ποὺ θὰ ἐξασφαλίζουν τὴ βιωσιμότητά του.

Ὡς πρὸς τὴ χρηματοδότηση τῶν ἐπενδύσεων ποὺ θὰ ἀπαιτηθοῦν γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν στόχων τοῦ Προγράμματος Ἀναπτύξεως ἔχει ἰδιαίτερη σημασία τὸ γεγονός ὅτι ἔχουν ἤδη ἀρχίσει νὰ διαμορφώνονται εὐνοϊκὲς συνθῆκες ὅχι τόσο ἀπὸ πλευρᾶς αὐξήσεως τῆς ροπῆς πρὸς ἀποταμίευση ὅσο ἀπὸ πλευρᾶς ἀναπτύξεως τῆς ἐλληνικῆς κεφαλαιαγορᾶς. Περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖ ἡ ραγδαία διόγκωση τῶν συναλλαγῶν ποὺ σημειώθηκε, ἰδίως κατὰ τὴν τελευταία διετία, στὸ Χρηματιστήριο Ἀξιῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ὑπερβάλλουσα ζήτηση μετοχικῶν τίτλων ποὺ ἐκδηλώνεται ἀπὸ πολλὰ κατευθύνσεις, σὲ σχέση μὲ τὴν προσφορά τους, ὅσο καὶ ἂν δὲν ἀποτελεῖ ὁμαλὴ ἐξέλιξη καὶ ἐγκυμονεῖ κινδύνους μὲ κοινωνικοοικονομικὲς προεκτάσεις, ἐντούτοις θὰ μπορούσε νὰ ἀντιμετωπισθεῖ καταλλήλως (μέσω τῆς προσφορᾶς, ἀλλὰ καὶ μὲ θεσμικά μέτρα), ὥστε μεσοπρόθεσμως νὰ ἀποκατασταθεῖ ἀντιστοιχία μεταξὺ χρηματιστηριακῶν συναλλαγῶν καὶ πραγματικῆς οἰκονομίας. Εἰδικὰ στὴ χρηματοδότηση τῶν ἀναγκαίων μεγάλων ἔργων ὑποδομῆς ἀναμένεται νὰ συμβάλει σημαντικὰ τὸ Τρίτο Κοινοτικὸ Πλαίσιο Στήριξης. Ἐπομένως, ἡ σύνθεσή του δὲν θὰ ἦταν σωστὸ νὰ καθορισθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν κατάρτιση τοῦ Προγράμματος Ἀναπτύξεως, ἀλλὰ πρέπει νὰ προκύψει ὡς συνέπειά της.

Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἐνὸς Προγράμματος μὲ τέτοιας φύσεως στόχους, τῶν ὁποίων ἡ πραγματοποίηση ὅπωςδὴποτε ἀπαιτεῖ μιὰ σειρά θυσιῶν καί, πάντως, ἓνα πλῆθος ἀλλαγῶν καὶ ἀνακατατάξεων σὲ μακροχρονίως παγιωμένες καταστάσεις, εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἀποδοχὴ του. Ἐνα οὐσιῶδες θέμα ποὺ πρέπει νὰ τύχει

κατάλληλης ρυθμίσεως αναφέρεται στὸν προσδιορισμὸ τῆς κατανομῆς τῶν θυσιῶν αὐτῶν, σὲ ἀντιπαραβολὴ πρὸς τὴν κατανομὴ τοῦ ὀφέλους ποὺ θὰ προκύψει ἀπὸ τὴν ἀναπτυξιακὴ διαδικασίᾳ, δεδομένου μάλιστα ὅτι μέχρι τώρα ὑπῆρξε, σύμφωνα μὲ τὶς διαθέσιμες ἐνδείξεις, ἔντονη ἀναντιστοιχία. Σοβαρὸ πρόβλημα ὑπάρχει γιὰ τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τοῦ πληθυσμοῦ ποὺ γιὰ λόγους εἰδικούς ἢ γενικότερους —σχετικούς μὲ τὴν πολιτικὴ λιτότητας ποὺ ἐφαρμόσθηκε κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία— ἔχει περιέλθει σὲ δεινὴ κατάστασι, πράγμα ποὺ ἔχει συντελέσει, σύμφωνα μὲ σχετικὲς μελέτες, σὲ ἔντασι τῆς ἀνισοκατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος. Ἐπειδὴ, ὅμως, τὰ δημοσιονομικὰ περιθώρια θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ εἶναι πολὺ στενά, πρέπει οἱ κάθε εἴδους χορηγήσεις καὶ ἐπιδοτήσεις, καθὼς καὶ μέρος τῆς εἰσοδηματικῆς πολιτικῆς, νὰ ἐνταχθοῦν σὲ ἓνα ἐνιαῖο σύστημα κοινωνικῆς ἀρωγῆς, ποὺ νὰ ἐξασφαλίζει τὴν κάλυψη τῶν βασικῶν ἀναγκῶν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον προσώπων, τῶν ὁποίων τὸ εἰσόδημα ὑπολείπεται τοῦ ἐλάχιστου συντηρήσεως. Πρόκειται γιὰ τὴν καθιέρωσι μιᾶς νέας κοινωνικῆς πολιτικῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἐπέκτασι, πέραν τῶν ὁρίων αὐτῶν, θὰ ἐξαρτᾶται ἐφεξῆς ἀπὸ τὴν ἀπόδοσι τῆς ἀναπτυξιακῆς προσπάθειας.

* * *

Κλείνοντας τὴν ὁμιλίᾳ μου θὰ ἤθελα νὰ συνοψίσω τὶς βασικὲς διαπιστώσεις ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὴν παρουσίασι αὐτή, δίδοντας ἰδιαιτέρη ἔμφασι στὴ σημασίᾳ ποὺ θὰ ἔχει γιὰ τὴν περαιτέρω πορεία τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας ἡ φάσι ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸν εἰκοστὸ πρῶτο αἰῶνα. Καὶ γιὰ νὰ καταστήσω ὅσο γίνεται πιὸ ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα τῆς κρίσεως αὐτῆς φάσεως θὰ ἐπιχειρήσω νὰ ἀντιπαραβάλλω τὰ ὅσα συμβαίνουν σήμερον πρὸς ἐκεῖνα ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ἐλληνικὴ οἰκονομία μετὰ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον. Δὲν θὰ ἰσχυρισθῶ, βέβαια, ὅτι ὑπάρχουν βασικὲς ὁμοιότητες μετὰ τῶν δύο καταστάσεων γιὰ πολλοὺς λόγους, κυρίως ὅμως διότι ἡ χώρα εἶχε ἐξέλθει τότε κατεστραμμένη ὕστερα ἀπὸ μιὰ δεκαετὴ σχεδὸν πολεμικὴ περίοδο. Ὡστόσο, ἂν ἐντοπίσουμε τὴν ἐξέτασι στὴ φύσι καὶ ἰδίως τὶς συνέπειες τῶν προβλημάτων, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι τὰ σημερινὰ παρυσιάζουν, καταρχήν, κάποιες ἀντιστοιχίες πρὸς ἐκεῖνα ποὺ ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ 50 ἔτη. Ἀπὸ πλευρᾶς μακροοικονομικῆς ἰσορροπίας, ὕστερα ἀπὸ πολλὰς προσπάθειες ὁ πληθωρισμὸς ἀποκλιμακώνεται, ὅπως καὶ τότε, ἀπὸ πλευρᾶς δὲ οἰκονομικῆς ὑποδομῆς διατίθενται ἀπὸ τὸ Τρίτον Κοινοτικὸ Πλάνισι Στηρίξεως σημαντικὰ κονδύλια, ὅπως καὶ τότε ἀπὸ τὸ Σχέδιο Marshall. Ὑπάρχει ὅμως μετὰ τῶν δύο αὐτῶν καταστάσεων μία θεμελιώδης διαφορὰ, ποὺ χρήζει ἐπισημάνσεως. Τότε, οἱ δύο προϋποθέσεις, δηλαδὴ τῆς νομισματικῆς σταθερότητας καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως ἐπαρκοῦς ὑποδομῆς, μπόρεσαν νὰ δραστηριοποιήσουν τὴν παρα-

γωγή —και μάλιστα με πολύ ύψηλους ρυθμούς— κυρίως λόγω τῆς λειτουργίας ἐνὸς πολὺ κλειστοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος. Αὐτό, μπορεῖ προσκαίρως νὰ βοηθήσῃ στὴν ἐπίτευξη σημαντικῶν ποσοτικῶν ἀλμάτων, πλὴν ὅμως ταυτόχρονα συνετέλεσε στὴ συγκάλυψη τῶν διαρθρωτικῶν ἀδυναμιῶν, οἱ ὁποῖες, βέβαια, ποτὲ δὲν ἔπαυσαν νὰ ἀποτελοῦν ἀρνητικὸ παράγοντα στὴν οἰκονομία.

Σήμερα, ὅπως εἶναι φανερό, τέτοιες δυνατότητες δὲν ὑπάρχουν. Διότι, λόγω τῆς νομισματικῆς ἐνοποιήσεως στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο, ἀλλὰ καί, γενικότερα, τῆς τάσεως παγκοσμιοποιήσεως τῶν οἰκονομικῶν συναλλαγῶν σὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς τομεῖς, βασικὸ ὄρο δραστηριοποιήσεως τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας σὲ ἓνα τέτοιο περιβάλλον δὲν ἀποτελεῖ πλέον —ὅπως στὸ παρελθόν— ἡ ἐγχώρια ζήτηση, ἀλλὰ ὁ ὑψηλὸς βαθμὸς ἀνταγωνιστικότητος τῶν προϊόντων τῆς, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ τὰ πράγματα λόγω τῆς ὀξύνσεως τῶν διαρθρωτικῶν προβλημάτων, μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ μόνον σὲ μιὰ οὐσιαστικὴ μεταβολὴ τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς οἰκονομίας καί, οὐσιαστικά, στὴν αὐξηση τῆς παραγωγικότητος. Πρέπει δὲ νὰ διευκρινισθεῖ ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν ἀφορᾷ ἀπλῶς σὲ κάποιες διορθώσεις ἢ συμπληρώσεις ποὺ ἐπιχειροῦνται συχνὰ σὲ ἐπιμέρους μηχανισμοὺς ἢ θεσμούς, ἀλλὰ σὲ οὐσιαστικὴ ἀνασυγκρότηση καὶ προπαρασκευὴ τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος ποὺ ἀντιστοιχοῦν, κατὰ κάποιον τρόπο, στὴν ἀνασυγκρότηση καὶ τὴν προπαρασκευὴ μὲ τὶς ὁποῖες ἄρχισε, ὅπως εἶδαμε, ὁ μεγάλος μεταπολεμικὸς κύκλος. Πρέπει, βέβαια, νὰ τονισθεῖ καὶ πάλιν ὅτι τὰ πράγματα τώρα εἶναι διαφορετικὰ καί, πάντως, πολυπλοκότερα καὶ δυσκολότερα. Γι' αὐτό, μιὰ τέτοια προσπάθεια, γιὰ νὰ ἔχει σοβαρὲς πιθανότητες ἐπιτυχίας, πρέπει νὰ εἶναι καλὰ προγραμματισμένη, νὰ ἔχει στέρεες ὀργανωτικὰς βάσεις, νὰ διέπεται ἀπὸ πνεῦμα ριζοσπαστισμοῦ καὶ νὰ ἔχει εὐρεῖα κοινωνικὴ ἀποδοχή. Ἀλλωστε, ἡ περίοδος ποὺ περνᾷμε ἴσως εἶναι πολὺ πιὸ κρίσιμη ἀπὸ ὅποιανδήποτε ἄλλη τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου. Διότι, ἂν χάρῃ στὴν ἀνασυγκρότηση καὶ τὴν προπαρασκευὴ ποὺ ἄρχισαν πρὶν ἀπὸ 50 ἔτη κατέστη δυνατὴ μιὰ δεκαπενταετοῦς διάρκειας ταχύρρυθμη ἀνάπτυξη, ἀπὸ τὴν ἐναρξή, μετὰ τὴν ἐνταξή στὴν Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἑνωσιν, μιᾶς νέας φάσεως, ὅπως τὴν περιγράψαμε προηγουμένως, θὰ ἐξαρτηθεῖ ἡ οἰκονομικὴ μας ἐπιβίωση καί, ἐπομένως, ἡ κοινωνικὴ μας συνοχή, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἐθνικὴ μας ὑπαρξή.

Σᾶς εὐχαριστῶ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ἀγγελόπουλος Α., «Οικονομικά προβλήματα — Ἑλληνικά καὶ διεθνή», Βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἑστίας», Ἀθήνα, 1986.
2. Ἀλογοσκούφης Γ., «Μακροοικονομική πολιτική καὶ κυκλικές κυμάνσεις στὴν Ἑλλάδα: 1951-1980», ΚΕΠΕ, Θέματα Προγραμματισμοῦ, Ἀρ. 19, Ἀθήνα, 1986.
3. Βαῖτσος Κ. καὶ Γιαννίτσης Τ., «Τεχνολογικός μετασχηματισμὸς καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη», Ἀθήνα, 1987.
4. Δρακάτος Κ., «Προβλήματα τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας», Ἀθήνα, 1978.
5. Δρακάτος Κ., «Ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία σὲ κρίση», Ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα, 1988.
6. Δρακάτος Κ., «Δυσχέρειες ἐξόδου τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας ἀπὸ τὴν κρίση», Ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα, 1992.
7. Δρακάτος Κ., «Ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία πρὸς σταθεροποίηση», Ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα, 1996.
8. Δρακάτος Κ., «Ὁ μεγάλος κύκλος τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας (1945-1995)», Ἐκδόσεις Παπαζήση, Ἀθήνα, 1997.
9. Ἐπιτροπὴ Ἀγγελοπούλου, «Ἐκθεση γιὰ τὴ σταθεροποίηση καὶ ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας», Ἀθήνα, Ἀπρίλιος 1990.
10. European Commission, «European Economy», Supplement A, Economic Trends, No 4 - April 1999.
11. Ζολώτας Ξ., «Νομισματικὴ ἰσορροπία καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις», Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀρχεῖον Μελετῶν καὶ Ὁμιλιῶν, Ἀρ. 16, Ἀθῆναι, 1964.
12. Ἰωακεμίδης Π., «Εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ἔνωση, θεωρία — διαπραγματεύση, θεσμοὶ καὶ πολιτικές, ἡ Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ καὶ ἡ Ἑλλάδα», Θεμέλιο, Ἀθήνα, 1993.
13. ΚΕΠΕ, «Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Ἑλλάδας: Παρελθόν, παρὸν καὶ προτάσεις πολιτικῆς», Ἀθήνα, Δεκέμβριος 1990.
14. Σακκᾶς Δ., «Τὸ διαρθρωτικὸ πρόβλημα καὶ ὁ οἰκονομικὸς προγραμματισμὸς στὴ μεταπολεμικὴ Ἑλλάδα», ΚΕΠΕ, Μελέτες, Ἀρ. 45, Ἀθήνα, 1996.
15. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, «Τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, 1928-1978», Ἀθήνα, 1978.